

LÜKŐ István

A szakmai nevelés, szakmai szocializáció összefüggéseiről

Bevezető

A téma szerteágazó, nagy területet ölel fel. Teljes kifejtésére nem, részleges elvi, elméleti kifejtésére azonban vállalkozunk. A téma aktualitását növeli, hogy a napjainkban zajló szakképzési átalakulások egyik fontos eleme a gyakorlati oktatás átalakítása egy fokozottabb üzemi-vállalkozói igényekhez igazodó, nagyobb súlyt (időarányt) megjelenítő volta. Így felértékelődik annak a kérdése, hogy hol, milyen körülmények között, kiknek a közreműködésével történik a gyakorlati ismeretek, készségek alakítása. Tehát az iskola mellett a gyakorlati képzőhely, az üzemi szocializációs folyamatai is mértékadóak és izgalmasak.

Általában elmondhatjuk, hogy a szakmai nevelés hatásmechanizmusával, funkcionális és módszertani kérdéseivel mostohán bánt a neveléstudomány. Leginkább az általánosan művelő iskolákban végeztek kutatást, folytattak nevelési kísérletet, ami persze közvetetten kapcsolható a szakmai felkészítés, a szakképzés területéhez is. Legjobban a specifikumok kutatásai hiányoznak, amelyek a szakképzésre jellemzőek, s amelyek potenciálisan benne vannak a tananyag elsajátítás során végzett tanítási-tanulási tevékenységekben, de mint személyiség ráhatás, érzelmi kommunikáció, szociális képességfejlesztés szakképzési vonatkozásai, jellemzőinek vizsgálata nagyon hiányoznak.

Elsősorban az motivált e tanulmány megírásakor, hogy a neveléstudomány, a pedagógia kutatási terepét nem képezték ezek a speciálisnak érzett területek, publikációk sem készültek nagy számban. Annyiban speciális a szakmai nevelés és szocializáció, hogy első gondolatunkra az jut eszünkbe, hogy a szakképzés során megvalósuló direkt, vagy indirekt nevelési módszerek **sajátosan** érvényesülnek az adott szakma tanítása-tanulása során. Ma már azonban ez a fajta nézőpont nem elég ahhoz, hogy érzékeljük az általános művelés-nevelés iskolában és - szakképzés esetében, - a gyakorló helyeken, cégeknél, üzemeknél inkább zajló ismeretsajátítás (tanulás), valamint az általános nevelés és művelődés kapcsolatrendszerét, szoros egymásra hatását.

A helyszínek, téri és idői dimenziók, társadalmi-szociális és nem kevésbé gazdasági, munkaerő piaci dimenziók egyaránt fontosak a szakmai nevelés és a hozzá szorosan kapcsolódó szakmai értékek, normák, szabályok, elvárások elsajátításában, a kvalifikációk kompetenciáinak fejlesztésében. Mindezen dimenziók, aspektusok megjelennek a kortárs hazai és külföldi irodalmában, amelyek közül néhányat a következőkben megemlítenek a téma bevezetője gyanánt.

Benedek András a szakképzés és nevelés kapcsolatáról ír a Szakképzési Szemlében. (Benedek, A. 2009) A VII. Nevelésügyi Kongresszuson a plenáris ülés előadói szinte kivétel nélkül hangsúlyozták a szakképzés fontosságát, jelentőségét, problémáit, a 4. szekcióban, - a Struktúrák és folyamatokban,- három előadás is foglalkozott a szakképzés kérdéskörével. *Berki Éva* A szakmai tanulási utak, *Szenes György* A szakképzés jelene és jövője című előadásukban érintették a témánkat.

Egy terepi kutatás leírásán keresztül olvashatunk a szentesi Zsoldos Ferenc Középiskolában folytatott nevelés, oktatás és értékutatás módszereiről és eredményeiről. (Pigler, 2006) Neveléstörténeti alapokra építve írja le gondolatait a szakképzés pedagógiájának megújításáról *Tóth Gyula*, mert elsősorban orosz (szovjet) szerzők munkáit, teóriáit, illetve hazai interpretációit említi. (Tóth Gy. 2007).

Megint egy sajátos, a szakképzéshez ma már szervesen hozzátartozó területről, a tanulószerveződésekről írtak *Fehérvári Anikó - Liskó Ilona- Török Balázs*, amelyben interjúkról, a fogadókészségekről, az egyéni és vállalati motivációkról, a beilleszkedésről, az ösztönzőkről és a családok megismeréséről olvashatunk. Témánk szempontjából tehát jelentős szakmai szocializációval kapcsolatos helyzetképet, információt kaphatunk. (Fehérvári.A- Liskó I-Török.B. 2008)

Nézőpontunk, átfogó megközelítésünk szempontjából talán *Bábosik Zoltán* „A nevelés és a szakképzés alapvető kérdései” című könyvfejezete áll a legközelebb, illetve hivatkozhatunk rá, mert a társadalom és a nevelés kapcsolatáról, a pályaaorientációról, a szakmaválasztásról, a nevelés mai elméletéről és gyakorlatáról, a multikulturális nevelésről szól. Elsősorban jó rendszerszemléletű és strukturális megközelítésben kifejtett gondolatai emelhetők ki. (Bábosik Z. 2007) A nevelés és a szakképzés alapvető kérdései. In: Szerk.. Benedek András: Szakképzés-pedagógia 5. fejezet, 99-127. oldal. Typotex Kiadó, Budapest)

Lükő István külön könyvfejezetben tárgyalja a szakmai nevelés és szocializáció elvi-elméleti alapjait, a nevelés és a szocializáció „általános viszonyait”, az életen át tartó tanulás szerepe, valamint a szakmai nevelés és szocializáció jellemformáló hatása gondolatkörein keresztül. Ez utóbbiról e tanulmány külön fejezetében részletesen írunk. (Lükő I. 2007)

A nemzetközi irodalmak közül egy 2009-ben kiadott kézikönyvet, ill. ennek a könyvnek a foglalkozási szocializációról szóló fejezetét választottuk ki, amelyben sok szerzőtől és különböző időmetszetekben kialakult nézetekről olvashatunk. (*Felix Rainer, Ruprecht Madean* 2009)

A nevelés mai elmélete és gyakorlata, mint a kompetencia alapú nevelés rendszere

A mai kor technikai fejlődésének expanziós következménye, hogy a domináns természetes spontán tanulás és szocializáció időkerete és pozitív hatásrendszere csökken. Az iskola szocializációs közege „művi” jellegűvé válik. Az eredményesség az oktatásban nem emelkedik, megrekedt. A neveléstudomány **dominancia váltásokról** beszél, amelyeknek mai utolsó szakaszában a **kompetencia alapú** tartalmi szabályozás, intézményes nevelés létrehozása a cél. Erről *Nagy József* A kompetenciaalapú tartalmi szabályozás problémái és lehetőségei címmel írt tanulmányt. (Nagy J. 2005)

Az első dominanciaváltás az írásbeliség megjelenésével a **spontán szocializációt, a természetes, szándéktalan tanulást** váltja fel a **szándékos tanulás, az átszarmaztatandó, elsajátítandó ismeret vált dominánssá**. Megszületett a befogadó tanulóval működő iskola, az **ismeret iskolája**. A hétköznapi élethez és a szakmai gyakorlati léthez szükséges motiváció megmaradt az élet iskolájában, a spontán szocializációban, a nem szándékos befogadó cselekvő tanulásban alakult ki változatlanul. A reformpedagógiai irányzatok több mint száz éve arra törekednek, hogy az ismeretdominanciájú tanulást (iskolát) felváltsa a **cselekvő, tevékeny tanulás**. Ez a szándékos cselekvő/tevékeny tanulás elméletének és gyakorlatának megszületése a **második dominanciaváltás**. Az alternatív iskolák is lényegében a tevékenységorientált iskolákhoz tartozóan jöttek létre, azonban egyik országban sem tudtak behatolni az iskolarendszer egészébe. Nálunk a 70-es évek elején, közepén „érte el” a cselekedtető iskola fetiszált hulláma a szakképzést, amely számos ellenmondásos és problematikus helyzetet produkált. Ilyennek mondható pl. a szakmunkásképző iskolák közismereti tantárgyainak **cselekedtető, tevékenykedtető tanítása**. A csoportokra nem bontott osztályokban tanulókísérleteket végeztek pl. kémiából, fizikából, ami számos oktatásszervezési nehézséget okozott. Gondoljunk csak egy 36 fős elsőéves osztályra, amelyben az iskolatípus és elvárásainak megismerése mellett még ez az aktivitást igénylő cselekedtetés is „terhelte a tanulókat és persze a pedagógusokat is”.

A **harmadik** dominanciaváltás a mára kialakult új helyzetben vált lehetővé, ugyanis a **kompetencia elvű és alapú** intézményes nevelés és tartalmi szabályozás keretében a személyiség fejlesztését a kialakítandó kompetenciái, személyiség komponensei teszik lehetővé.

Nézetem szerint a mai korban elkezdődik egy **negyedik dominancia váltás is, amit lehet a mobil tanulás, a digitális pedagógia dominanciájának is** nevezni. Tanúi vagyunk az iskola falait feszegető változó tanulási környezet hatásainak, az IKT alapú, nagyon sokszínű és változó, téri és időbeli lefolyású tanulási rendszer kibontakozásának, amit mai fogalmainkkal alig-alig tudunk leírni, megragadni. Erről írtak a *Benedek András* szerkesztette Digitális pedagógia c. könyv több szerzője is. (Szerk.: Benedek, 2011)

A munka világában, így az arra felkészítő szakképzésben is fontosak az együttélés és az érdekérvényesítő szociális kompetenciák, illetve ezek fejlesztése. A sokszínű, heterogén összetételű munkacsoportok, szervezetek sajátos kulcskompetenciákat preferálnak immár több, mint 30 éve. Magának a kulcskompetenciának az egyik megfogalmazója, értelmezője *Dieter Mertens* volt. (Mertens, D. 1974) A különböző kulturális, etnikai, nyelvi közösségekből (társadalmakból, országokból) érkező munkavállalók eltérő temperamentumú, szociológiai-társadalmi háttérű viselkedési mintákat, szokásokat hoznak magukkal, amelyeket elsősorban a termelés, a munka érdekében „homogenizálni” kell. Ezt a célt (is) szolgálja a tolerancia, az empátia, a nyelvi, kommunikációs, az együttműködési kompetenciák fejlesztése. Ezek a fejlesztések segítik az „alap” szociális együttélési és érdekérvényesítő kompetenciákat is, vagyis a segítség, az együttműködés, a vezetési képesség és a versengési képesség fejlesztését is. Ezt tapasztaltuk az u.n szakképzés-pedagógiai kísérletünkben is, amelyben a munkacsoporton belüli **kommunikáció** megfigyelésén keresztül képet kaptunk a manuális segítség, a tanácsadás, az informálás alapeseteiről és változásairól.

Pályaismerettől az átképzésig

A pályaszocializáció íve

Ez egy összetett folyamat, amiben a pályaválasztás, a pályaorientáció, a pályamódosítás különböző aspektusai kell, hogy megjelenjenek. Ma már a pályaválasztás, a pályaorientáció, a munkába állás, az álláskeresés, mind külön-külön is gazdag elméleti-irodalmi háttérrel, gyakorlati tapasztalatokkal, szociotechnikákkal, számítógépes programokkal rendelkező önálló szakterület. Úgy hogy ezeknek a teljes körű bemutatására nem igen vállalkozhatunk, csupán arra, hogy érzékeltessük azt, hogy témánk, vagyis a szakképzés szempontjából hogyan kapcsolódnak az iskolarendszerű és az iskolarendszeren kívüli szakoktatáshoz, illetve területeihez.

A **pályaszocializáció** nagy ívű, egész életet átfogó **fő területei, illetve szakaszai** a következők:

- - Pályaismeret(megismerés)
- - Pályaorientáció
- - Pályaválasztás
- - Szakma tanulás (maga a szakképzés)
- - Munkavállalás
- - Munkavégzés
- - Pálya/szakma módosítás > átképzés

Látható ebből a felsorolásból, hogy mennyire összetett, nagy életszakaszt és szerteágazó személyiség, csoport, szervezet, és társadalmi dimenziókat átfogó területekről van szó. Nyilvánvaló, hogy most mindegyikről nem tudunk betekintést adni. Csupán néhányat próbálunk érinteni.

A pályaválasztási és munkavállalási elméletek

A rendkívül gazdag publikációs háttérből elsősorban a szakképzéshez jobban kötődő hazai teoretikusokat, illetve modelljeiket ismertetjük vázlatosan.

Szilágyi Klára és *Völgyesi Pál* öt elméletet sorol fel. (Szilágyi és Völgyesi 1996) Ezek:

- pályaalkalmasságra alapozó megközelítés
- a személyiség pszichológiai mozgására épülő elméletek,
- a döntést, mint centrális mozzanatot kiemelő elméletek,
- fejlődéselvet hangsúlyozó elméletek,
- szociokulturális meghatározottságra épülő elméletek

Ezek közül a *személyiség pszichológiai* mozgására épülő elméleteket emeljük ki most. Ezekben a teóriákban különböző megítélés alá esik a **motiváció szerepe, az igények, az ösztönzések, az érdekek, és az értékek** súlya. Együttesen jelennek meg a pszichoanalitikus és a pszichodinamikus szemléletek. A **pszichoanalitikai** koncepciók kiindulási pontja a *S. Freud* korai gyermekkori ösztönökről vallott nézeteihez vezethetők vissza. A kulcs szó itt a **szublimálás**, amely azt jelenti számunkra, hogy a személyiségben működő energiák áttolhatók a munka, vagy az emberi kapcsolatok területére. Jelentős alakja még a pszichoanalitikus elméleteknek *Ann Roe*, aki megállapította, hogy a gyermekek **szakmai orientációja és a szülők magatartása** között összefüggések vannak, amit a nevelési stílusokon keresztül vizsgálhatunk. *Roe* hat nevelési stílust különböztet meg:

- túlságos óvás,
- túlkövetelés,
- szeretetteljes elfogadás,
- alkalmi elfogadás,
- visszautasítás,
- elhanyagolás

A **pályaismeret magához a választáshoz, a döntéshez** közelálló ugyan, de a foglalkozások tanulmányozása ma már akkora tárházat alkot, hogy ezzel nem tudunk részletesen foglalkozni, legfeljebb csak utalunk arra, hogy idetartoznak a pályák (szakmák) osztályozási rendszerei (pl. ISCO¹, DTO², ISCED³ stb.). A pályaválasztáshoz és az orientációhoz, majd később a módosításhoz fontos ezeknek a standardizált rendszereknek a megismerése.

A pályorientáció

Tanulmányunk szempontjából fontos a pályorientáció többdimenziós és többretegű kérdésköre. Egyfelől az egyén pálya, illetve szakmaválasztását megelőző folyamat elemként (szakaszként) is értelmezhetjük, amennyiben a **ráhangelődés, a motivációs bázis megteremtésének a szakaszaként** fogjuk fel. Másfelől fontos, hogy az orientálás az egyén **sajátélményű tapasztalatai** alapján segítse a „döntésében”, vagyis a szakma/pálya választásában. Ennek az orientációs szakasznak az iskolaszervezetben, illetve a világbanki szakképzési modellben is fontos szerepet szántak. A széles alapozású, a konvertálható tudást helyezték előnyben a felaprózott szakmarendszerből következő specializációval, illetve a „túl korai pálya, illetve szakmaválasztással” szemben. Ezzel szerették volna kettéválasztani az iskolaválasztást a szakmaválasztástól.

Ha technikai-szervezési, illetve módszertani oldalról vizsgáljuk a pályaválasztást, akkor a következőket mondhatjuk. Már évtizedekkel ezelőtt is kialakult a pályaválasztás tevékenységét segítő intézményrendszer és módszertani kultúra. Létrejött egy országos hatáskörű szervezet a *Pályaválasztási Tanácsadó Intézet*. Mellette kidolgoztak projekteket a tanárok, elsősorban osztályfőnökök számára. Tapasztalatcserével (üzemlátogatás) egybekötött előadásokat, szülői értekezleteket tartottak a „végzős osztályokban”. Számos demonstrációs anyagot készítettek a vállalatok, cégek a különböző szakmákról, azok munkatevékenységéről. Ezek a filmek, videós anyagok, szórólapok, ismertető broszúrák, tájékoztató füzetek megmaradtak ma is, de mellettük megjelentek a számítógépes rendszerekkel készült, illetve elérhető internet oldalak, ismeretközvetítő anyagok. Külön ki kell emelni a munkába állást, az **álláskeresést segítő szociotechnikákról** szóló médiumokat. Kezdve az Önéletrajz írás módszeréről, a „hogyan jelentkezzünk telefonon, személyesen?” című anyagokon át a magabiztos fellépést segítő „hasznos jó tanácsokig”.

¹ ISCO =International Standard Classification of Occupation,

² DTO Dictionary of Occupational Titles

³ ISCED International Standard Classification of Education

A számítógép használata e területen újszerű, nem nagy múltra tekint vissza. Pszichológiai tényezők miatt elsősorban a fiatalok és a középkorúak egy része „kommunikál a géppel”, bízza magát a gép „tanácsaira”. Az előbb már hivatkozott Világbanki szakképzési program keretében a Gödöllői Egyetem Pszichológia Tanszéke kidolgozott egy magyar pályaaorientációs csomagot. „*A programcsomagban szereplő módszerek közös eleme, hogy az önálló döntés előkészítésében támogatja a fiatalt és segíti a pozitív énkép kialakulását. Azonos a cél, a tanuló aktivitásának erősítése, valamint az igény felkeltése, a lehetőségek és személyi jellemzők (érdeklődés, képesség, pályaismeret) összeillesztésre*” (Szilágyi és Völgyesi id. m. 87. oldal)

Foglalkozási szocializáció

Amint már jeleztük, a szakmai szocializáció témakörét egy 2009-ben kiadott kézikönyvnek az egyik fejezete segítségével szeretnénk bevezetni. A címe: Handbook of Technical and Vocational and Training Research, szerzői, illetve szerkesztői pedig *Felix Rauner és Ruprecht Madean*.

Ebben az 1102 oldalas kézikönyvben a műszaki-technikai szakképzés és oktatás nemzetközi összehasonlító vizsgálati eredményeiről, azok módszereiről olvashatunk népes szerzői-szerkesztői kollektíva munkáit beépítve, illetve felhasználva. A könyv 3.6.6. fejezete a **foglalkozási szocializációval** foglalkozik a 482.oldaltól. Magáról a szocializációról más fejezetekben is találunk részleteket, utalást, mint pl. a kvalifikációk kutatása (Research on qualifications), vagy a Vocational identity (368. oldal), Development of moral judgement (3.6.7. fejezet) A fejezet első alfejezetében *Hurrelmann (2002)* nyomán a **foglalkozások kulturális dimenzióit** ismerhetjük meg. A második alfejezetben a Foglalkozási szocializáció vizsgálatának a **történetével** és a **konceptiók** fejlődésével, változásával ismerkedhetünk meg. Amint kitűnik, *Lüscher* koncepcióját felváltotta a szakképzés longitudinális vizsgálata. (*Mayer, E.*) Ezt követte a foglalkozási aktivitás középpontba állítása. (*Hoff, E.H.*) A kilencvenes évek közepén megjelenik az előzetes szocializációs tapasztalatok, szinterek tapasztalatainak a figyelembe vétele az alap foglalkozások munkatevékenységébe. Tehát az **előzetes tudás** sajátos, szakképzésre, illetve az alap foglalkozásra is kiható figyelembe vétele. Kitekintést adnak továbbá még a foglalkozásokon kívüli tapasztalatok (tanulás) fontosságáról, valamint az egész kérdéskörnek a **szervezeti környezeti** dimenzióiról. Tehát ezen teóriák középpontjában a foglalkozás és a szervezet kapcsolata, viszonya áll.

A foglalkozási szocializáció elméletével foglalkozik a 3.6.6.6. fejezet, amelyben először *Heinz és Lempert* integrált elméletét ismerhetjük meg. Lényegesnek tartják a foglalkozások **szerep felfogását**, amelyen belül a motivációnak tulajdonítanak nagy szerepet. Annak a motivációnak, amely elsősorban a foglalkozás elvárásainak megismerésében, a megfelelés belső motivációs bázisának kialakításában játszik szerepet. Ezt a szerepfelfogási elméletet (is) szerettük volna kihangsúlyozni a szakképzés-pedagógiai kísérletünkben.

A személyes orientáció elméletek a kvalifikációk **individuális** oldalát emelik ki, míg a szervezeti oldalt a **státusz szervezés** (statusarrangement) fontosságát hangsúlyozzák. A tanulás és aktivitás pszichológiai elméletei c. részben a tanulás **kognitív** pszichológiai elméletét, a humán fejlődés jellemzőit és a **hatékonyságot (teljesítményt)** (self efficacy) emelik ki elsősorban *Bandura* nyomán. Eredeti megragadás és kifejezés az **occupational habitus**.

További részletes kifejtést olvashatunk még a személyiség és a hivatás (foglalkozás) munkatevékenység interaktivitásáról, a hivatást gyakorlók önéletrajzána elemzéséről, illetve a **self socialization**-ról.

Egy további alfejezet a **munka kondícióinak** és a **képesség profilk** a változásáról szól, amelyben nagyon szépen kirajzolódik az állandó és a változó tudás magját képező képesség együttesek dinamikája, illetve hangsúly áttevődése.

Fontosnak tartjuk még kiemelni ebből a munkából a **szociális kompetenciák és a munkaeljárások szervezetrendszeri kapcsolatáról** leírtakat. (*Deutschmann 2002, Mertens 1974, Heinz 1995*)

Ennek a fejezetnek a befejező gondolatai a foglalkozási (hivatásbeli) szocializáció **perspektíváiról** szólnak, amelyben a kulcskompetenciák fejlesztése, a hálózatszerű szolgáltatások fontossága mellett a pályaválasztás és érettség további vizsgálatának fontosságát hangsúlyozzák.

A szakmai nevelés és a szakmai szocializáció mint jellemformálás

Miért éppen a **jellemformálást** emeljük ki a szakmai nevelés és a szocializáció folyamatából? Kérdezhetik jogosan. Azért választottuk ezt, mert úgy érezzük, hogy a szakmai nevelés is leginkább a jellem formálásában, ebben a legmagasabb személyiség jellemzőiben csúcsosodik ki.

Részben ez is motivált arra, hogy erről külön fejezetben kellene szólni, még így a teóriák, tapasztalati alátámasztások hiányával küszködő módon is. Többféle módon lehet e két fogalom viszonyát „elrendezni” a neveléstudományon belül. Az egyik, hogy „összekeverik”, „egybemossák”, vagy elegánsabban mondva *szinonim fogalomként* kezelik. A másik, hogy ez a két fogalom szembekerül egymással. Tipikusan előfordul az is, hogy a **nevelés**, mint generálfogalom „maga alá gyűri” a szocializációt. Akár rendszer, illetve halmazelméleti szempontból nézzük ezt a relációt, nincs ilyen éles, merev halmazszerű különbség. Véleményem szerint ugyanannak a folyamatnak a két oldaláról van szó. Miközben a személyiség formálódik, pontosabban fejlődik a nevelés tudatos az értelmi, akarati, érzelmi, és nem utolsó sorban jellembeli fejlesztése révén, aközben elsajátítja a társadalom értékeit, normáit, szabályait. Vagyis „szocializálódik”. Ilyen értelemben tehát a magasabb értelemben vett társadalmi nevelési cél,- hogy tudniillik a társadalomba beilleszkedni tudó, hasznos állampolgár legyen a nevelt,- megegyezik magával a szocializáció folyamatával. Mi hát akkor a különbség? Mindenek előtt az, hogy a nevelés személyiségfejlesztő hatása a harmonikus, kiegyensúlyozott személyiség kibontakoztatására, vagyis az **individumra** koncentrálnak. Másodsorban a **szocializáció** magában foglalja a ráhatások *spontán jellegét* is. Persze mindez nem jelenti azt, hogy a közösségek hatását ki kell kapcsolni. Sőt! Különösen a szakmai nevelés és oktatás team módszerű, projekt módszere épít a tanulók egymástól való tanulására, a kooperatív tanulásra. Vagy az un. kulcsképessegek fejlesztése is a csoportos helyzetekben, szituációkban történik. Tovább folytatva az általános nevelés és szocializáció fogalmi tisztázását elmondhatjuk még a következőket:

Sajátos nevelési láncolatot alkot az **egyéni szociális értékrend fejlesztése**, amelynek révén szociális hajlamok, attitűdök, és meggyőződés formálása történik. Vagyis a kötődés, a rangsorképzés, a hovatartozás, a birtoklás alakulásáról, alakításáról beszélhetünk. Az u.n. szociális képességrendszer kifejlesztésében nagy szerepe van a szociális kommunikáció, az együttműködés, a versengés és a vezetés értékrendszeri kapcsolatának. Általában is az értékek, az attitűdök és a vélemények sajátos „léptékhierarchiát” alkotnak. Mindezekhez hozzá kell még tennünk a szerepeket, amelyek közvetítik az adott csoport, a társadalom elvárásait az egyén felé.

A szociális szokások és minták elsajátításáról Nagy József a következőket írja: „*A klasszikus behaviorizmus kimerülése, háttérbe szorulása, a manipulálástól, az alattvalóvá neveléstől való félelem a szoktatást, mint pedagógiai feladatot kiszorította a nevelés elméletéből és gyakorlatából. Ez súlyos károkat okozott és okoz a felnövekvő generációk fejlődésében*” (Nagy József 1996, 113. oldal)

A **szakmai képzés oldaláról és praxisából nézve szintén problémásnak ítélem meg a szoktatás visszaszorulását**. Különösen, az u.n. „gyorsított képzések” esetében marad el ez a fajta gyakoroltatás, mondván nincs idő mindenre, nem lehet minden művelet, illetve kiegészítő tevékenység elvégzésére rászoktatni a hallgatókat. Így az **akarat, a kitartás, a tűrés képességei**, mint a jellemformáláshoz is hozzátartozó formák és fokozatok sérülnek. A leendő szakember fejlődési fázisai a **heteronómból az autonóm vezérlési szintre** való áttérésben a szokások dominanciáján alapuló, **habituális** magatartásvezérlés fázisa szenved csorbát. (Bábosik I. 1991) Tehát ha pl. az első évfolyamosoknál a szakoktató nem szoktatja rá a tanulókat a munkaruha, a védőfelszerelés rendszeres használatára, akkor ez később az autonóm, magasabb önértékelési képesség személyiséggé váláshoz alacsonyban, vagy egyáltalán nem fixálódik, ami hanyag, nemtörődöm, felelőtlen magatartási attitűdöt eredményezhet. Vagy ha a szakoktató nem szoktatja rá a tanulókat a helyes szerszámhasználatra, az igényes, pontos stb. munkavégzésre, akkor is fogyatékoság keletkezik. De ugyanilyen szoktatási hiány lehet, pl. a műhely (üzlet) rend kialakítása, a takarítás gyakorlása, megkövetelése is.

A ma, de főleg a jövő szakképzésének fő feladata és egyben nehézsége ezen a téren, vagyis a szakmai nevelés és szocializáció terén nem is a fizikai szükségletek kielégítését szolgáló feltételek

megteremtése lesz, **hanem hogy hogyan lehet fenntartani az egyénben az egész életen át tartó motivációt.** Ma már közismert „szlogenje” a szakképzésnek, a tanuló társadalomnak az élethosszig tartó tanulás, a „három L”. Ennek továbbgondolás révén született az egész életen át tartó motiváció, az LLM. Az általános pszichológiai, motivációelméleti háttérén kívül ki kellene már végre bontani ennek a kérdésnek a szakmai oktatási specifikumait is, mert csak így lehet tudományosan megalapozott szakképzési modelleket kialakítani.

Nem lehet említés nélkül hagyni ennél a témánál azt, hogy rendkívül kiaknázatlan az egyes tantárgyakban, gyakorlati foglalkozásban rejlő potenciális lehetőség a legkülönbözőbb személyiségjegyek, illetve képességek fejlesztése. Pedig a **precíz munkavégzés, a pontosság, a kezűgyesség, a szemmérték, az anyagminőség érzéke, a mérési képesség** stb. mind nagyon fontosak lennének egy-egy konkrét szakma esetében. Ezekről a szakmai képességekről áttevődött a hangsúly a szakmák feletti, ú.n. **kulcsképeségekre**, illetve ezek fejlesztésére. Okait, elméleti-elvi háttérét, gyakorlati modelljeit ismerjük. Most csak a kommunikációs képesség, a tolerancia, a kooperációs képesség fontosságát, szerepét emeljük ki, illetve hangsúlyozzuk ki.

A gyakorlati foglalkozásokon még mindig túlteng az **egyoldalú végrehajtó tanulói szerep, az egysíkú munkafajták, feladatok mechanikus elvégztetése.** Hiányzik a kreativitást előtérbe állító összetett feladatrendszer, a gyakorlati élet szerinti problémamegoldó képességet is fejlesztő gyakorlat. Főként olyan gyakorlati feladatokra lenne szükség, **amelyben többféle szerepet is gyakorolhatnának** (Pl. vezető, raktáros, minőségellenőr, kalkulátor stb.). Ilyen jellegű pedagógiai kísérletek nagyon hiányoznak. Ehhez kapcsolódóan említjük meg azt a **szakképzés - pedagógiai kísérletet, amelyben a faipari szakmunkás, a faipari technikus és a faipari mérnök hallgatók együttesen oldanak meg egy gyakorlati feladatot, készülnek leendő kvalifikációjuk szakmai szerepére.** Ennek a kísérletnek az eredményeit számos konferencián és publikációban ismertettem (*Likő I. 2006, 2011*)

Szintén a munkaerő mobilitása értékeli fel a szakmai szocializációt, hiszen az új munkahelyek, az új beosztások, feladatok megannyi szocializációs színteret, ismerkedést, „a csoportba, szervezetbe” való „belenövést, betanulást” jelentenek. Ezek az ismerkedések, beilleszkedések az új kollégákkal, vezetőkkel való találkozások jó helyzeteket teremtenek az egyén, a munkavállaló számára, amit előbb meg kell tanulni. Ez a folyamat a **deszocializációval kezdődik**, ami nem más, mint az előző munkahely, az előző szerepek, feladatok „elfelejtése”, leépítése, ahhoz, hogy az új munkahelyi körülményeket minél gyorsabban és eredményesebben elsajátítsák, hogy beilleszkedjenek. Fokozottan érvényes ez a külföldi munkavállalás esetében, hiszen itt a **nyelvi kommunikáció**, az új és korszerű technológiák és munkaszervezési formák ezt parancsolóan követelik. A más gazdasági-társadalmi körülmények az idegen számára más kulturális környezetet is jelentenek, amihez szintén alkalmazkodni kell. Nem véletlen, hogy Ausztriában és Németországban, ahol köztudottan sok a külföldi munkavállaló, a vendégmunkás, vagy a kisebbségben élő letelepedett család társadalmi beilleszkedésükre nagy figyelmet fordítanak. Nem csak a német nyelv elsajátítását szervezték meg intenzív és hatékony kurzusokkal (lásd LINGVA), hanem már az iskolában elméletileg is megalapozottan folyik az u.n. **interkulturális nevelés.** Ausztriában már a nyolcvanas évek elején kiadtak olyan könyvet, amelynek címe: ***Einführung für interkulturelles Erziehung.*** Németországban, Hamburgban személyesen tapasztaltam egy szakképző iskolában azt, hogy az 1200 tanuló közül mintegy 400 ukrán és orosz anyanyelvű tanuló számára milyen szocializációjukat segítő programokat szervezett az iskola. Ezek nem egyszerűen a német nyelv intenzív tanításában merültek ki, hanem olyan kultúra és hagyományápoló, ismeretbővítő programok voltak, amelyekben a szülők is részt vettek, miközben saját nemzeti identitásukat, szokásaikat megőrizhették, illetve bemutathatták.

Szélesebb körben is érvényesül ez a szakmai szocializáció akkor, amikor egy-egy multinacionális cég az olcsó munkaerőt jelentő fejlődő országokba, sőt egészen alacsony civilizációs társadalmakba „telepíti üzemeit”. Itt alkalmaznak kulturanropológusokat, hogy minél jobban megismerjék a leendő munkaerő társadalmi szokásait, életkörülményeit, viselkedésüket, s így jobban beilleszthessék a saját munkakultúrájukba, illetve hatékony termelési rendszerükbe.

Összefoglalás

A szerteágazó téma kifejtését elsősorban az elvi-elméleti összefüggések bemutatása alapján végeztük. Ugyanakkor számos gyakorlati példát és területet is leírtunk.

A bevezető részben a tanulmány motivációs háttéréről, továbbá a hazai szerzők munkáiból válogattunk a téma érintkezési felületének a bemutatásához. Sokféle helyszín, téri és idői dimenziók, társadalmi-gazdasági aspektusok érvényesülnek a szakmai nevelés, a szakmai értékek elsajátítása folyamatában, és a kompetenciák fejlesztésében. Ezt a sokféle dimenziót és aspektust érzékeltettük a kortárs hazai és egy külföldi irodalom segítségével.

A második fejezet a nevelés mai elméletéről és gyakorlatáról, mint a kompetencia alapú nevelés rendszeréről szól. Nagy József három dominanciaváltását egy negyedikkel, a mobil tanulás kezdeti szakaszával egészítettem ki. Ez a fejezet egyben a téma szélesebb, az általános neveléstudományi beágyazottságát is érzékelteti.

A harmadik fejezetben kifejtésre kerültek az egész életen át tartó tanulás több dimenziójának az értelmezése, a pályaszocializáció területei és szakaszai. A hazai teoretikusok meghatározó képviselőire épülő bemutatásban utaltunk a téma kapcsolódási területeire, mint pl. a pályák, szakmák osztályozási rendszerére, a pályorientáció pszichológiai és módszertani kérdéseire, valamint a pályaválasztási, - és munkavállalási elméletekre.

A 2009-ben kiadott szakképzés-kutatási kézikönyv alapján külön fejezetben fejtettük ki a foglalkozási szocializációról szóló nézeteket/ felfogásokat. A történeti és konceptuális elemek, teóriák mellett a szerepfelfogást, az individuális és a szervezeti oldal aspektusát, valamint a statusarrangement és az occupational habitus fogalmakat emeltük ki.

A szakmai nevelés és a szakmai szocializáció jól megragadható a jellemformálásban. Ezért erről külön fejezet szól, amelyben a szoktatást, a szakmai szocializáció individuális és szervezeti oldalait hangsúlyoztuk ki. A mai szakképzés gyakorlati oktatásának számos hiányossága a szoktatás elmaradáshoz vezethető vissza. Több hazai és nemzetközi példát is ismertetünk, amelyben a kompetenciafejlesztés, a kvalifikációk egymásra épülése, a nyelvi képességek fejlesztése, a kulturális háttér alapos feltárása segíti a szakmai szocializációt, a jellemformálást. A tanulmány mozaikjaiból is körvonalazható a két alapfogalom definiálása.

A szakmai nevelés nem más, mint:

- Nevelési tevékenység a szakma, a képesítés megszerzéséért
- Szakmai környezetben/közegben zajlik
- Az adott szakmáról szól ez a tevékenység
- A specifikus szakmai jellemvonások, magatartások fejlesztését segíti

Leginkább az oktatás képességfejlesztő hatásán keresztül valósul meg ez a nevelés, hiszen itt is érvényes az az általános pedagógiai rendszerszemlélet, hogy a nevelésnek szerves része az oktatás, a képzés, egymástól nem választhatók el.

A szakmai szocializáció pedig mindaz a szabályok, normák, értékek elsajátításán alapuló kölcsönhatás, amelyben a tanuló a pályaválasztástól az iskolai elméleti oktatás, a gyakorlati tanműhelyi képzés, a vállalati gyakorlatok színhelyéig elsajátítja mindezeket.

A szakmai szocializáció, illetve szakmai nevelés során alakul ki a tanulóban az az értékrend, ami önmagához, társaihoz, a környezetéhez, a technikához, illetve a technológiához, ezek biztonságos, balesetmentes használatához fűződő viszonyát is meghatározza. Ezen értékek kialakítását, attitűdök formálását kell a szakelméleti tanároknak és szakoktatóknak, felnőttekkel foglalkozó tutoroknak a nevelési célokon keresztül megvalósítani, segíteni. Tudatos tervezéssel, szoktatással, gyakoroltatással, az értékelés és önértékelés fejlesztésével az egész képzési időszak alatt ezt kell tenni.

Felhasznált irodalom:

- Bábosik István (1991): *A nevelés folyamata és módszerei*, Leopard Könyvkiadó, Budapest, 89. oldal.
- Bábosik Zoltán (2007): A nevelés és a szakképzés alapvető kérdései. In: Szerk.. Benedek András: *Szakképzés-pedagógia* 5. fejezet, Typotex Kiadó, Budapest, 99-127.
- Benedek András (2009): Új folyamatok, régi struktúrák? (A VII. Nevelésügyi Kongresszus - 2008. augusztus), *Szakképzési Szemle*, 1. sz. 80-87.
- Benedek András (Szerk.) (2010): *Digitális pedagógia* Typotex Kiadó, Budapest,
- Berezkei (1992): *A génektől a kultúráig. Szociobiológia és társadalomtudomány*. Cserépfalvi, Budapest,
- Delors, J.(1997): *Az oktatás rejtett kincs*. Osiris Kiadó-Magyar Unesco Bizottság, Budapest, 71-81.
- Farkas Péter (2005): Hogyan valósul meg a kompetenciafejlesztés a szakmai előkészítő programokban? In: *Utmutató a Bemeneti Kompetencia-rendszerek kidolgozására, szakértői csoportok felkészítése című képzéshez*. NSZI, Budapest, 2005, 79-84.
- Fehérvári Anikó- Liskó Ilona – Török Balázs (2008): *Munkáltatói tapasztalatok és a tanulószereződés. Szakképzési Szemle 2. sz. 113-137.*
- Felix Rainer, Ruprecht Madean (2009): *Handbook of Technical Education and Vocational and Training Research*, Springer, London,
- Heinz, W. R. (1995): *Arbeit, Beruf und Lebenslauf. Eine Einführung in die berufliche Sozialisation*, Juventa, München. In: Felix Rauner, Ruprecht Madean id. mű,
- Hoff, E. H. (1985): *Arbeitsbiographie und Persönlichkeitsentwicklung*, Huber, Bern. In: Felix Rauner, Ruprecht Madean id. mű,
- Hurrelmann, K. (2002): *Einführung in die Sozialisationstheorien*, Beltz Verlag, Weinheim In: Felix Rauner, Ruprecht Madean: id. mű,
- Lükő István (2006): Berufspädagogische Experimente in der holztechnische Fachausbildung In: *35 Internationalen IGIP Symposium, Engineering Education Tallin*, Tallin 595-600.
- Lükő István(2007): *Szakképzés-pedagógia*. Műszaki Kiadó, Budapest,
- Lükő István(2011): *Tartalmi és szervezeti változások a szakképzésben*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest,
- Lüscher(1968): *Der Prozess der beruflichen Sozialisation*, Enke, Stuttgart, 1968. In: Felix Rauner, Ruprecht Madean id. mű,
- Mertens, D.(1974): Schlüsselqualifikationen. In: *Mitteilungen der Arbeitsmarkt-und Berufsforschung*. 7. Jg. 1974. Heft 1. 36-43.
- Mayer, E.(1981): *Betriebliche Ausbildung und gesellschaftliches Bewusstsein. Die berufliche Sozialisation Jugendlicher*. Frankfurt am Main, New York, Campus. In: Felix Rauner, Ruprecht Madean id. mű,
- Nagy József (1996): *Nevelési Kézikönyv*. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged, 113.
- Nagy József (2005) In.: *A tantervi szabályozásról és a bolognai folyamatokról. Az Országos Köznevelési Tanács jelentése*. Oktatási Minisztérium, Budapest,
- Pigler László (2006): Nevelés, oktatás és értékutatás a szentesi Zsoldos Ferenc Középiskolában I., *Szakképzési Szemle* 1. sz. 55-91.
- Dr. Szilágyi Klára–Dr. Völgyesi Pál (1996): *Pályaorientáció*, Egyetemi jegyzet, Gödöllő.
- Dr. Szilágyi Klára–Dr. Völgyesi Pál: id. mű 21.
- Dr. Szilágyi Klára–Dr. Völgyesi Pál: id. mű 87.
- Tóth Gyula (2007): Adalékok a szakképzés pedagógiájának megújításáról. *Szakképzési Szemle*, 2007/3 300-315.
- Wilson, E. O. (1975): *Sociobiology. The New Synthesis*. Harvard University Press, Cambridge, Az 1993 évi LXXIX Törvény a Közoktatásról aktuális módosítása.